

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ З ПОЗИЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ДОБРОБУТУ

УДК 330.59

Шутаєва О.О.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*

Анотація. У роботі досліджується категорія добробуту, підходи до оцінки якості та рівня життя населення, аналізується індекс розвитку людського потенціалу як один з основних показників якості життя населення різних країн в умовах соціалізації економіки.

Ключові слова: добробут, якість життя населення, індекс розвитку людського потенціалу, соціально - економічний розвиток

Аннотация. В работе исследуется категория благосостояния, подходы к оценке качества и уровня жизни населения, анализируется индекс развития человеческого потенциала как один из основных показателей качества жизни населения разных стран в условиях социализации экономики.

Ключевые слова: благосостояние, качество жизни населения, индекс развития человеческого потенциала, социально-экономическое развитие

Annotation. In this work the category of welfare approaches to assessing the quality and standard of living of the population, analyzed the human development index as one of the main indicators of quality of life in different countries in terms of socialization of the economy.

Keywords: welfare, quality of life, human development index, socio-economic development.

Постановка проблеми. В умовах реалізації соціально - орієнтованої стратегії розвитку, коли однією з найважливіших цільових установок є досягнення загальносвітових стандартів життя, питання про необхідність вдосконалення підходів до оцінки соціально - економічного становища населення набуває особливої актуальності і

значимість. Зростання добробуту - закономірний процес, характерний для всіх етапів розвитку суспільства. Він є не тільки характеристикою формування, а й об'єктивно необхідною умовою його розвитку. Зростання добробуту можна прівняти до збільшення багатства, нарощування якого прямо пов'язане з економічним зростанням. Підвищення темпів економічного росту безпосередньо впливає на збільшення рівня добробуту. Однак, необхідно не тільки кількісне прирощення вироблених благ і послуг, але і якісна зміна у вигляді модернізації та застосуванні інновацій у виробництві та вдосконаленні інформації. Категорія «добробут» є однією з найбільш багатогранних, багаторівневих і певною мірою недостатньо визначених і конкретизованих в економічній науці. У вітчизняній літературі широкого поширення набули й інші терміни («рівень життя», «вартість життя», «якість життя»), що використовуються для характеристики умов існування і ступеня задоволення ними самої людини, наявності у людини можливості для розвитку та активної життєдіяльності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Широкий аспект проблем, присвячених добробуту, розглядається в роботах Р. Тітмаса, Е. Хансея, Г. Мюрдала, П. Самуельсона, С. Лейдена, Д. Нейла, Дж. Гелбрейта та ін. Формуванню категорії рівня і якості життя населення присвячені праці зарубіжних вчених: П. Друкера, Дж. Гелбрейта, Дж. М. Кейнса, В. Парето, П. Парсонса, У. Ростроу, А. Смита, Д. Фостера.

Категорія «рівень життя» досить повно була досліджена в роботах російських економістів А.І. Васильєва, Н.А. Горелова, В.М. Жеребіна, Н.М. Рімашевський, В.Я. Райцина, С.В. Тарасова та багатьох інших. Пи-

таннями управління рівнем та якістю життя займалися такі українські вчені, як О.О. Беляев, Ю.К. Зайцев, А.О. Ігнатюк, Н. А. Кизим, А.М. Комяков та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологія оцінки добробуту населення є важливим аналітичним інструментом державної соціально - економічної політики, оскільки дозволяє встановлювати орієнтири політики держави на перспективу, здійснювати аналіз поточного рівня соціально - економічного розвитку країни та проводити міжрегіональні зіставлення. Оцінка досягнутого країною рівня добробуту здійснюється на основі відповідної системи критеріїв і показників. Виділення критеріїв добробуту служить основою для розробки відповідних кожному критерію показників. У зв'язку з чим, актуальними є питання формування системи соціально-економічних індикаторів, адекватної сучасної концепції добробуту, що відбиває структуру поняття «добробут» і його характеристики.

Мета роботи - проаналізувати існуючі підходи до вимірювання якості життя та побудови системи соціально- економічних індикаторів, що відображають різні сторони і складові рівня, способу та умов життя з позиції концепції добробуту.

Категорія добробуту зазнає постійних змін. Це також пов'язано з наявністю безлічі термінів для характеристики благополуччя нації і використанням різних понять. За структурою категорія добробуту включає в себе:

- Рівень життя - як комплекс умов функціонування людини в сфері споживання, що виявляється в масштабі розвитку потреб людей і характер їх задоволення. Системоутворюючою основою, при цьому виступають різноманітні людські потреби і потреби, що виникають і реалізуються в споживанні. У документах міжнародного співтовариства зафіксовано, що рівень життя визначається як рівень задоволення основних людських потреб населення, забезпечений масою товарів і послуг, використовуваний в одиниці часу [4]. В даний час рівень життя є однією з основних характеристик добробуту населення.

- Якість життя - включає в себе здоров'я населення, що оцінюється тривалістю життя різних вікових груп, рівень освіти і культури дорослого населення, вимірюваний середнім числом років навчання, а також обсяг вільного часу як «простір для розвитку людських здібностей та задоволення потреб», також професійну, соціальну і територіальну мобільність та інше [5].
- Спосіб життя - певний спосіб діяльності

- індивідів, їх життєдіяльність і можливості, вимірюється за допомогою ряду показників, що відносяться до кожного виду діяльності і які враховують її цілеспрямованість, інтенсивність, орієнтованість. В основі формування певного способу життя лежать потреби, які складають першопричину всього набору інтересів суб'єкта життєдіяльності.

Комплексність структури добробуту визначає складність створення адекватної системи критеріїв, труднощі на шляху побудови якогось одного узагальнюючого багатовимірного показника, які до цих пір не подолані. В основі оцінки добробуту населення лежать наступні принципи:

- об'єктивність оцінки добробуту населення як безпосередньо, так і порівняно з встановленими нормативами;
- можливість порівняння показників добробуту населення в поточному періоді з аналогічними в минулих періодах;
- порівнянність показників добробуту населення різних країн і регіонів;
- їх універсальність.

У даному випадку добробут оцінюється не за суб'єктивною задоволеності самою людиною, а по ряду об'єктивних показників іншими людьми, що мають для цього повну і достовірну інформацію та необхідну кваліфікацію, тобто колективом експертів. Такий підхід передбачає побудову системи показників або соціально - економічних індикаторів, найбільш повно відображає багатовимірність добробуту населення, і визначення нормативів або соціальних стандартів, з якими зіставляються фактичні умови формування добробуту населення.

Розробкою систем показників, що характеризують добробут населення, займаються багато міжнародні та регіональні міжрядові організації. Кожна з них розробляє показники у відповідності зі своїми інтересами і в межах своєї компетенції. Так, всесвітня організація охорони здоров'я концентрує увагу на питаннях, пов'язаних із станом здоров'я і доступом до послуг у галузі охорони здоров'я; ЮНЕСКО - на показниках освіти; Міжнародна організація праці - на характеристиках трудових відносин, зайнятості, безробіття та інше.

Складність оцінки добробуту полягає не тільки в простоті наборів показників, необхідних для характеристики окремих його складових. Багато елементів добробуту, особливо соціально - морального способу життя - можна оцінити лише умовно. Крім того, будучи пов'язаною з потребами, така оцінка обумовлена і постійною зміною не тільки рівня, а й структури потреб населення. Тому оцінка добробуту завжди

відносна. Тим не менш, в науковому середовищі триває пошук головним чином найбільш емних інтегральних показників добробуту, і, перш за все, рівня життя населення, оскільки, незважаючи на багатовимірність поняття добробуту, його центральним компонентом є рівень життя населення.

Так як категорія «якість життя» виражає взаємодію індивіда і суспільства, більше того, відображає свідоме, активне формування з боку держави суспільного життя, економіки, умов життєдіяльності і, частково, способу життя, система індикаторів якості життя повинна, на наш погляд, включати не тільки абсолютні, але й відносні показники – щодо соціальних стандартів. Більш того, повинна даватися оцінка самих соціальних стандартів, їх якості, відносно не тільки попередніх періодів розвитку вітчизняної економіки, а й прийнятих світовою спільнотою, насамперед, рекомендованих міжнародними організаціями (ООН, МОП та ін.). Виходячи з трактування сутності категорії «якість життя» з позиції теорії добробуту, система індикаторів, що характеризують якість життя, повинна включати сукупність компонентних індикаторів, що відображають стан всіх складових змістовної структури добробуту (рівня і способу життя, умов життєдіяльності).

За рекомендацією ООН з 1978 р. в міжнародній статистиці життєвий рівень населення оцінюється кількістю і якістю споживаних життєвих благ (матеріальних і духовних), для чого використовуються наступні 12 груп показників:

1. Демографічні характеристики населення (народжуваність, смертність, захворюваність, тривалість життя).
2. Санітарно - гігієнічні умови життя.
3. Споживання продовольчих товарів.
4. Житлові умови та забезпеченість споживчими благами тривалого користування (автомобіль, холодильник, телевізор і т.п.).
5. Освіта та культура.
6. Умови праці і зайнятості.
7. Доходи і витрати населення.
8. Вартість життя і споживчі ціни.
9. Транспортні засоби.
10. Організація відпочинку, фізкультура і спорт.
11. Соціальне забезпечення.
12. Свобода людини [10].

Також статистичною комісією ООН був виділений загальний розділ, що охоплює ряд інформаційних показників, необхідних для оцінки якісної сторони добробуту населення, але які не є, на думку експертів ООН, безпосередніми його характеристиками.

Сюди включені такі показники, як:

- національний дохід, ВВП на душу населення і середньорічний коефіцієнт його зростання;
- обсяг і види соціального обслуговування;
- витрати на особисте споживання населення та їх структура;
- щільність населення;
- транспортне обслуговування населення;
- робота засобів зв'язку, друк та ін.

У 1980 р. Радою Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) був запропонований список соціальних індикаторів (здоров'я, освіта і навчання, зайнятість і якість трудового життя, час та відпочинок, доступність товарів і послуг, соціальне середовище, особиста безпека), в якому докладно представлені показники якості формування добробуту [5]. Подібні системи соціальних індикаторів широко застосовуються в ряді країн, наприклад, США, Франції.

Фахівцями Програми розвитку ООН для оцінки рівня соціально - економічного розвитку країн був розроблений ще один комплексний сумарний показник рівня розвитку людини в країні (так званого «якості життя» або «рівня життя») - індекс розвитку людського потенціалу (або індекс людського розвитку, далі - ІРЛП). Цей показник був розроблений внаслідок визнання того факту, що поняття людського розвитку ширше простого підвищення доходів населення. Склад індексу людського розвитку виправданий, оскільки тривалість життя - це, мабуть, самий значний показник людського добробуту, середньодушовий дохід відображає матеріальне благополуччя, а якість освіти, крім того, що є самоцільно, принципово необхідно для збереження і створення нового людського капіталу. При наявності відповідної мережі інститутів освіти може прискорити створення і поширення технології. Крім того, освіта є ключовим фактором у поширенні знань про питну воду, санітарних норм, правильне харчування та інших установ охорони практик, що допомагають суспільству поліпшити здоров'я знизити смертність і підвищити тривалість життя.

Істотним недоліком багатьох індикаторів є те, що вони включають вкрай обмежене число факторів, що впливають на соціально - економічний розвиток. У той же час показник якості життя є багатогранною характеристикою і відображає велика кількість факторів, пов'язаних як з споживанням і умовами проживання, так і з можливостями людей.

Таблиця 1 .
Компонентний склад ІРЛП деяких країн світу в 2012 р.

Країни	Індекс очікуваної тривалості життя	Індекс рівня освіти	Індекс ВВП на 1 жителя	ІРЛП	Рейтинг
Розвинуті країни					
Норвегія	0,962	0,989	0,899	0,955	1
Австралія	0,974	0,981	0,838	0,938	2
США	0,920	0,990	0,845	0,937	3
Нідерланди	0,955	0,932	0,860	0,921	4
Німеччина	0,952	0,944	0,848	0,920	5
Швеція	0,968	0,911	0,858	0,916	7
Швейцарія	0,98	0,873	0,869	0,913	9
Канада	0,958	0,907	0,840	0,911	11
Австрія	0,958	0,859	0,857	0,895	18
Франція	0,969	0,862	0,829	0,893	20
Італія	0,974	0,837	0,795	0,881	25
Греція	0,942	0,845	0,761	0,860	28
Кіпр	0,938	0,782	0,793	0,848	31
Португалія	0,937	0,739	0,748	0,816	43
Постсоціалістичні країни					
Польща	0,882	0,815	0,742	0,821	39
Білорусь	0,791	0,863	0,713	0,793	50
Росія	0,764	-	0,724	0,788	55
Румунія	0,844	0,818	0,660	0,786	56
Болгарія	0,837	0,806	0,683	0,782	57
Казахстан	0,725	0,835	0,665	0,754	69
Україна	0,759	0,857	0,607	0,740	78
Вірменія	0,836	0,762	0,580	0,729	87
Молдова	0,771	0,711	0,502	0,660	113
Країни, що розвиваються					
Респ. Корея	0,954	0,881	0,804	0,909	12
Чилі	0,928	0,783	0,654	0,819	40
Мексика	0,888	0,687	0,628	0,775	61
Бразилія	0,829	0,630	0,574	0,730	85
Турція	0,838	0,563	0,771	0,722	90
Китай	0,829	0,593	0,589	0,699	101
Єгипет	0,825	0,489	0,580	0,662	112
Індонезія	0,762	0,553	0,533	0,629	121
Індія	0,667	0,376	0,503	0,554	136
Нігерія	0,481	0,463	0,397	0,471	153
Ефіопія	0,547	0,248	0,327	0,396	173

Джерело: [15].

ІРЛП відображає рівень досягнень країни в галузі розвитку людських ресурсів, а саме, наскільки умови формування добробуту населення в даній країні близькі до якимсь загальноновизнаним критеріям благополуччя окремої людини і всієї нації, наскільки реалізуються можливості прожити довге і здорове життя, здобути освіту і мати гідний рівень матеріального благополуччя. ІРЛП являє собою середню арифметичну з трьох соціальних індикаторів життєвого рівня:

- Індекс очікуваної тривалості життя при народженні,

- Індекс рівня освіти населення,

- Індекс реального середньодушового ВВП, розрахованого з урахуванням паритету купівельної спроможності валют різних країн.

Величина ІРЛП може змінюватися від 0 до 1. Змістовний сенс показника - чим він ближче до 1, тим вище можливості для реалізації людського потенціалу завдяки зростанню освіти, довголіття та доходу. Прийнята наступна класифікація країн за рівнем людського розвитку незалежно від рівня економічного розвитку (будь це індустріальні або країни, що розвиваються) :

- 3 високим рівнем людського розвитку (ІРЛП > 0,8);

- Із середнім рівнем людського розвитку (0,5 < ІРЛП < 0,8);

- 3 низьким рівнем людського розвитку (ІРЛП < 0,5) [10] .

У таблиці 1 вибірково наведені останні дані з щорічної Доповіді ООН про розвиток людини, в якому 187 країн світу розташовані в порядку убывання значення показника ІРЛП.

Більше 40 країн світу характеризуються високим рівнем людського розвитку, причому лідируючі позиції в рейтингу займають: Норвегія, Австралія, США, Нідерланди, Німеччина. Постсоціалістичні країни характеризуються середнім рівнем людського розвитку, за винятком Польщі (0,821). Відзначається суттєва диференціація за рівнем людського розвитку країн, що розвиваються. Республіка Корея відрізняється високим рівнем людського розвитку, займаючи в рейтингу 12 позицію, випереджаючи при цьому ряд розвинених країн і всі постсоціалістичні країни, проте близько 40 країн, що розвиваються характеризуються низьким рівнем людського розвитку.

В цілому сукупний, рейтинг показує, що за останні 20 років індекс розвитку людини в більшості країн світу помітно підвищився. Вражаючи довгострокові успіхи досягаються навіть за відсутності стабільно-

го економічного зростання в ряді країн, але при належному відношенні до самої людини, обліку людського фактора, створенні умов для соціалізації економіки.

Перевага ІРЛП складається в єдності критеріїв для всіх країн і можливості моніторингу річних змін. Тому в якості інтегрального показника оцінки якості життя населення різних країн найбільш часто використовується в міжнародних порівняннях саме ІРЛП. ІРЛП дозволяє ранжувати не тільки країни, а й регіони за рівнем соціально - економічного розвитку, оцінювати його динаміку, зіставляти досягнення. ІРЛП може використовуватися для визначення бажаних масштабів фінансування програм розвитку людського потенціалу на національному та регіональному рівнях. Порівняння окремих компонент, що входять до складу ІРЛП, дає можливість при інших рівних умовах, виявити пріоритетність відповідних напрямків у програмах соціального розвитку.

На наш погляд, основний недолік ІРЛП полягає в тому, що індекс не відображає якості освіти, якості ВВП на душу населення і навіть якості здоров'я населення. У розвинених країнах якості і вартості освіти набагато вище, ніж у бідних або розвиваються. Слабкі сторони даного показника пов'язані так само з тим, що він не відображає диференціацію між окремими групами населення.

Більшість дослідників, що займаються проблемами якості життя, вважають за можливе в якості інтегрального показника якості життя використовувати ІРЛП, хоча і пропонують напрямки його удосконалення. Ми приєднуємося до цієї позиції. Дійсно, при всій умовності і «обмеженості», складові ІРЛП дозволяють охопити всі три компоненти добробуту - матеріального, соціально-культурного та еколого-фізіологічного, характеризуючи змістовну його складову. Динаміка цього індексу дозволяє судити про вектор розвитку добробуту та його елементів. Таким чином, при оцінці ІРЛП «не охопленими» є лише суб'єктивні складові якості життя. Паралельно з використанням ІРЛП, різні країни розробляють і використовують свої методики оцінки рівня та якості життя.

Крім індексів ПРООН, різними міжнародними організаціями розробляють й інші комплексні показники для оцінки рівня і якості життя населення, але вони менш відомі (індекс соціального прогресу (ISP), індекс фізичної якості життя (PQLI), індекс людського страждання (HIS) та інші). При цьому, будь узагальнюючий, синтетичний показник добробуту не може відобразити

всю багатогранність даної соціально - економічної категорії, її складну структуру [10].

Тому комплексна оцінка «повного добробуту» передбачає застосування широкої системи індикаторів, часто виходить за межі суто економічного аналізу. Адаже всебічний розвиток особистості передбачає не тільки достатній рівень матеріального добробуту, а й стан здоров'я, духовне вдосконалення, певний культурний рівень, моральні якості. Для повноцінної життєдіяльності та задоволення інтересів також потрібні вільний час і належні умови відпочинку.

Компоненти добробуту знаходяться в прямій взаємозалежності між собою. Негативна динаміка показників однієї з них, як правило, може призвести до зниження інших. Як добробут є сукупністю рівня, способу та умов життя, і, в кінцевому рахунку, виражається в певній якості життя, так і розшарування суспільства необхідно розглядати з позиції диференціації якості

життя, відхилення рівня і динаміки добробуту (матеріального, соціокультурного та фізіологічного) окремих верств населення від середнього або прийнятого за норму в тій чи іншій країні.

Висновки. Для того щоб уникнути такого становища, повинні бути розроблені і функціонувати механізми, що стримують ці взаємодії, що запобігають можливість зниження якості життя далі певних меж. В якості таких меж приймаються соціальні стандарти: норми споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, норми житлової площі, норми, пов'язані з працею і зайнятістю. Основною метою державної політики в галузі рівня і якості життя населення має бути істотне зниження рівня бідності на основі підтримки високих темпів економічного зростання, забезпечення макроекономічної стабільності, зростання грошових доходів населення, підвищення ефективності програм соціального захисту та вдосконалення механізмів соціального партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блауг М. 100 великих економістів до Кейнса: пер. с англ. под ред. А. А. Фофонова / М. Блауг. - СПб.: Экономическая школа [и др.], 2005. - 346 с.
2. Блауг М. 100 великих экономистов после Кейнса: пер. с англ. под ред. М. А. Сторчевого / М. Блауг. - СПб.: Экономическая школа [и др.], 2005. - 382 с.
3. Васильев А. Л. Россия в XXI веке. Качество жизни и стандартизация / А.Л. Васильев. - М.: РИА «Стандарты и качество», 2003. - 440 с.
4. Гальперин В.М. Микроэкономика: учеб. Пособие / В.М. Гальперин - СПб.: «Экономическая Школа», 2006 - 530 с.
5. Жеребин, В.М. Уровень жизни населения: основные категории, характеристики и методы оценки / В.М. Жеребин, А.Н. Романов. - М.: ЮНИТИ, 2002. - 592 с.
6. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика [Текст]: монографія / Ю. К. Зайцев. — К.: КНЕУ, 2002. - 188 с.
7. Економіка добробуту [Електронний ресурс] : навч. посібник / [О. О. Беляев (кер. авт. кол.), О. М. Комяков, В. І. Кириленко, А. Г. Котенок та ін.]; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. В. Гетьмана». - К.: КНЕУ, 2012. - 460 с.
8. Ігнатюк А.О. Методичні підходи до вимірювання розвитку суспільного добробуту / А.О. Ігнатюк. — [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_34/Zmist/6PDF.pdf
9. История экономических учений: учебное пособие / под ред. В.Автомова, О.Ананьина, Н. Макашевой. - М.: ИНФРА-М, 2004. - 784 с.
10. Кизим Н. А. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЕС. [Текст]: монография / Н. А. Кизим, В. М. Горбатов. - Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. - 164 с.
11. Народное благосостояние: тенденции и перспективы /Под ред. Н.М. Римашевской, Л.А. Оникова. - М.: Наука, 1991. - 256 с.
12. Политика доходов и качество жизни населения / Под ред. Горелова Н.А. - СПб.: Питер, 2003.-653 с.
13. Райцин, В.Я. Модели планирования уровня жизни / В.Я. Райцин. - М.: Экономика, 1987. - 215 с.
14. Тарасова С. В. Экономическая теория благосостояния / С. В. Тарасова. - М.: Юнити-Диана, 2001. - 240 с.
15. The 2013 Human Development Report – «The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World»
Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/2013-report>